

PARFORHOLD

GYLDENDAL
AKADEMISK

Åse Røthing

PARFORHOLD

Idealer, forhandlinger, strategier

GYLDENDAL
AKADEMISK

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2004

1. utgave

ISBN: 978-82-05-44517-8

Sats: Modest

Brødtekst: Minion Pro 9,75/14 pkt

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Akademisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk

akademisk@gyldendal.no

Utgivelsen har fått støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening.

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

FORORD

Denne boken bygger på min doktoravhandling som var ferdig i juni 2002. Utgangspunktet for både bok og avhandling er intervjuer om parforhold. Først av alt vil jeg derfor takke informantene som sa seg villig til å bli intervjuet. Uten dere hadde det verken blitt avhandling eller bok. Dernest går en hjertelig takk til professor Pål Repstad for konstruktiv veiledning, alltid lynrask oppfølging og oppmuntrende tilrop gjennom hele arbeidet med avhandlingen. Jeg vil også takke professor Hanne Haavind, som var førsteopponent da jeg forsvarte den, for nyttige synspunkter på arbeidet og for oppmuntring til å omarbeide teksten til bok.

Avhandlingen ble skrevet ved Det teologiske fakultet ved Universitetet i Oslo og finansiert av Norges forskningsråds program for kjønnsforskning, *Kjønn i endring*. I mars 2003 startet jeg som post.doc.-forsker ved Senter for kvinne- og kjønnsforskning (SKK) ved Universitetet i Oslo. Her har jeg fått nye faglige impulser som har farget utarbeidingen av bokmanuset. Jeg vil takke kolleger ved SKK for et svært hyggelig og stimulerende arbeidsmiljø.

Prosjektstipend fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF) gjorde det mulig for meg å sette av tid til å lage et bokmanus ut av avhandlingsteksten. Takk til NFF. Ann Helen Aarø og Synne Dokka leste gjennom første utkast i ekspressfart og ga nyttig ros og ris, mens kollega i Uppsala, Kristina Eriksson, bidro med viktige synspunkter på siste utkast. Tusen takk til alle tre. Takk også til redaktør Vibeke Høegh-Omdal for konstruktive tilbakemeldinger og entusiasme fra første stund. Til sist en varm takk til Christopher som har lyttet tålmodig til stadige utgreiinger om halvferdige analyser, og som gang på gang sørget for sunne og velsmakende måltider, også når det egentlig var min tur til å lage middag.

Oslo, juli 2004

Åse Røthing

INNHold

Forord 5

1 Inngang 9

Parforhold 9

Forventninger om likheter og forskjeller 11

Prosesser og tematikk 13

2 Hvorfor og hvordan 16

Kjønn, parforhold og feministisk forskning 16

Fortellinger og fortolkninger 21

Presentasjon av informantene 23

Et religionssosiologisk bakteppe 25

Etiske utfordringer: etisk ansvar og analytisk frihet 31

3 Fortellinger om kjønn 39

Kjønn til begjær og besvær 39

Hva er kjønn? 39

Et lite fortrinn 41

Passelig 43

Ja takk, begge deler 46

Et lite frø i armkroken 48

Små og store kropper 52

Omsorg og følsomhet 53

Hvorfor har ingen lært meg å argumentere skikkelig? 58

Følelser, løsninger og gentlemanshandikap 63

Motsetninger, mangel på språk og følelser av kjønn 65

4	Idealer og forhandlinger	69
	På jakt etter betydninger av kjønn	69
	<i>Jeg skulle ønske han ville være med</i>	70
	<i>Jeg kan gjøre som jeg vil</i>	78
	<i>Det er fint å tilbringe tid sammen</i>	86
	<i>Han er på jobb når han er hjemme</i>	90
	<i>Jeg må jobbe på kveldstid</i>	96
	<i>Jeg vil ha frihet til å reise</i>	100
	<i>Han er egentlig veldig forståelsesfull</i>	106
	<i>Jeg tenner på pornografi</i>	116
	<i>Jeg kan ikke kreve monopol</i>	121
	<i>Vi jobber med saken</i>	128
	<i>En fleksibel gud</i>	134
	Senmoderne idealer og kjønnete heftelser	144
5	Like barn leker best?	149
	Organiserende strategier	149
	<i>Partnervalg</i>	149
	<i>Positiv likhet</i>	150
	<i>Positiv forskjellighet</i>	158
	<i>Hjemme skal det være hyggelig</i>	167
	<i>Fortid, nåtid, framtid</i>	169
	Når paret slår sprekker	172
	Strategier – for hvem?	183
	Et religionssosiologisk apropos	186
6	Utblick – destabiliserende muligheter i par på tvers	190
	Litteratur	194
	Presentasjon av parene	205

INNGANG

Parforhold

Hva legger unge mennesker vekt på når de forteller om sine parforhold? Hvordan forhandler de når de er uenige? Hva slags strategier utvikler de for å skape varige forhold? Hvilke fortellinger og bilder tar de i bruk når de fortolker seg selv og sin partner som aktører i parforholdsprosjekter?

Parforhold er en sentral del av livet for mange mennesker. Parforhold etableres, vedlikeholdes og oppløses. Noen bruker mye tid på å sondere terrenget for mulige forhold. Andre etablerer, utvikler og oppløser parforhold med jevne mellomrom. Enkelte videreutvikler sitt eneste parforhold livet ut. Denne boken handler om heteroseksuelle parforhold. Den handler om idealer for parforhold, hvilke tolkningsnøkler og strategier mennesker tar i bruk for å forstå og forme sine forhold, og om hvordan forestillinger om kjønn og heteroseksualitet kan få betydning for forholdene.

Idealene for hvordan parforhold bør være, det vil si hva som oppfattes som positivt og negativt i et parforhold, endrer seg stadig. Parforhold etableres og utvikles derfor på forskjellige måter til ulike tider og i ulike kontekster. La oss se på noen endringer i det norske samfunnet de siste tiårene, som har betydning for hvordan parforhold tar form i dag.

For det første har forventningene til både kvinner og menn i parforhold endret seg. Likestilling er i dag etablert som en sentral norm i heteroseksuelle parforhold. Det gjenspeiles både i lovverk og allmenne forventninger. Likestilling er i utgangspunktet et juridisk uttrykk som refererer til at kvinner og menn skal ha like formelle rettigheter. I så måte har vi med få unntak likestilling i Norge i dag.¹ I dagligtale har ordet

1 Enkelte ordninger og lovformuleringer refererer fortsatt til en patriarkalsk familieordning, men den offisielle intensjonen i norsk lovgivning er å etablere likestilling mellom kvinner og menn.

likestilling ofte en videre betydning. Det kan vise til både like muligheter, likeverd og likhet. Statistikker forteller imidlertid at kvinners og menns liv fortsatt er forskjellige, for eksempel når det gjelder inntekt, hvordan de bruker tiden sin (Vikan 2001) og maktposisjoner i samfunnet (Skjeie og Teigen 2003). Likestilling i vid betydning er med andre ord ikke en realitet. Men idealer og forventninger er annerledes i dag enn for noen tiår siden.

En annen samfunnsendring som har betydning for hvilke parforhold som dannes i dag, er økt aksept for seksuelle relasjoner mellom to menn eller to kvinner. I 1972 ble seksuelle handlinger mellom menn avkriminalisert, og i 1993 ble partnerskapsloven for homoseksuelle samliv vedtatt (Moxnes 1995: 30ff). Fram til da var heteroseksuelt organiserte parforhold entydig sosial norm og eneste lovlige pardannelse. Seksuelle handlinger mellom kvinner var riktignok ikke kriminalisert ved lov, men to kvinner hadde ikke anledning til å registrere seg som par på tilsvarende måte som i dag. På tross av lovendringer og at stadig flere lever i homofile og lesbiske forhold, framstår heteroseksualitet fortsatt som uttalt og uuttalt norm og ideal. Ofte er heteroseksualitet en referanseramme som tas for gitt og som derfor ikke nevnes eller problematiseres når man snakker om parforhold.

En tredje endring er at flere mennesker i dag enn tidligere har flere partnere gjennom livet. Det livslange parforhold har riktignok en sterk posisjon som ideal og mål for mange, men statistikker over samlivsbrudd forteller at mange forhold tar slutt. Av alle ekteskap som ble inngått i 2002, vil 48 prosent ende i skilsmisse, ifølge beregninger fra Statistisk sentralbyrå. Tilsvarende beregninger for 1960 var 9,5 prosent.² Risikoen for samlivsbrudd er med andre ord mye høyere i dag enn for noen tiår tilbake. Samtidig er sannsynligheten for å inngå i flere parforhold gjennom livet også mye større. Det indikerer at prosessene omkring å etablere, vedlikeholde og bryte ut av parforhold trolig tar mye plass og energi i menneskers liv, noe som gjør tematikken for denne boken relevant for mange.

En fjerde endring er knyttet til hvilke betydninger kjærlighet og seksuell tiltrekning har for pardannelser. I dag framstår kjærlighet og seksuell tiltrekning som selvsagt utgangspunktet. Men slik har det ikke alltid vært. Den britiske sosiologen Anthony Giddens skriver i boken *The Transformation of Intimacy* at i det førmoderne Europa ble de fleste ekteskap inngått av økonomiske grunner, ikke på grunnlag av kjærlighet eller seksuell tiltrekning. Fra slutten av 1700-tallet begynte imidlertid romantisk

2 Jf. www.ssb.no/emner/02/02/30/skilsmisse/

kjærlighet å bli avgjørende for pardannelser (1992: 38f). Men romantisk kjærlighet og seksuell nytelse ble ikke knyttet sammen på tilsvarende måte som det vanligvis gjøres i dag. Seksualitet ble den gang hovedsakelig knyttet til reproduksjon. I dag er idealet for parforhold det Giddens kaller «rene» relasjoner. Med det mener han relasjoner som er etablert for sin egen skyld, ikke av hensyn til økonomiske allianser eller behov for reproduksjon. Slike relasjoner opprettholdes så lenge begge parter finner forholdet tilstrekkelig tilfredsstillende (s. 58). Utgangspunktet for slike relasjoner er «sammenflytende kjærlighet» (*confluent love*). Sammenflytende kjærlighet forutsetter et likestilt og gjensidig følelsesmessig og seksuelt utbytte for begge parter (s. 62).

Giddens diskuterer alle de samfunnsendringene jeg har nevnt, og han peker på sammenhenger mellom dem. Likestilling mellom kvinner og menn framstår for eksempel som en forutsetning for gjensidig seksuelt og følelsesmessig utbytte i et parforhold. Samtidig bidrar dagens fokus på utbytte trolig til at flere enn tidligere bryter ut av etablerte relasjoner. Seksualitetens nye betydninger, det at den ikke lenger først og fremst er knyttet til reproduksjon, kan både ha innvirkning på hvor lenge parforhold varer og bidra til økt aksept for parforhold som ikke er heteroseksuelt organisert.

Giddens' teorier om senmoderne parforhold kan kritiseres for ikke å ta hensyn til at det fortsatt er til dels store forskjeller mellom kvinners og menns livsløp og livsbetingelser. Hans fokus på «utbytte» kan også synes noe forenklet, i og med at både reproduksjon og varighet fortsatt framstår som sentrale idealer for parforhold. Men Giddens' teorier beskriver like fullt vesentlige aspekter ved parforhold i dagens senmoderne samfunn. Ikke minst trer gjensidighet og likestilling fram som viktige idealer for de informantene vi skal møte.

Forventninger om likheter og forskjeller

Likhet oppfattes gjerne som et avgjørende utgangspunkt for en vellykket pardannelse. Mange legger derfor vekt på felles interesser, lik bakgrunn og felles verdier når de velger en partner. Religiøs likhet har lenge vært et sentralt ideal. For mange er det fortsatt det.

I Norge har parforhold på tvers av religioner fram til nylig i liten grad vært en aktuell problemstilling, siden samfunnet har vært relativt religiøst homogent. Pardannelser med utgangspunkt i ulik trostilhørighet, det vil si forhold mellom en såkalt troende og en såkalt ikke-troende, har vært mer vanlig. Men blant kristne ledere er det en utbredt skepsis til slike forhold. I en bok om seksualitet beregnet for kristne ungdommer, kan

vi for eksempel lese følgende: «Altfor ofte er det en forelskelse eller et forhold med en ikke-kristen gutt eller jente som er årsaken til at unge kristne glir bort fra Gud. Del ikke livet med noen som ikke deler din tro. [...] Det er bedre å gå alene gjennom livet og nå sitt mål, enn å leve sammen med en ikke-kristen og bomme på målet» (Svartdahl og Gustavsen red. 1996: 36).³

Det norske samfunnet blir stadig mer flerkulturelt og flerreligiøst. Derfor er det sannsynlig at stadig flere kommer til å danne par på tvers av forskjeller knyttet til tro, religion og kultur, og at dette vil bli mer akseptert. Men de som danner slike par, må samtidig forholde seg til at likhet fortsatt oppfattes som ideal for vellykkede og varige parforhold. Hvordan håndteres motsetninger i parforhold som er dannet på tvers av forskjeller? På hvilke måter skaper forskjeller utfordrende situasjoner i forholdene, og på hvilke måter kan forskjeller fungere som ressurs?

Denne boken handler nettopp om parforhold som er dannet på tvers av forskjeller. Den bygger på intervjuer med ni heteroseksuelle par der partene har ulikt forhold til tro. I alle parene er den ene part såkalt personlig eller aktiv kristen, mens den andre part er såkalt ikke-kristen. Alle informantene er imidlertid medlemmer av Den norske kirke. Parforholdene er altså dannet på tvers av tro og kirkelig engasjement, ikke på tvers av religioner.

Informantenes fortellinger om hvordan de skaper likhet på tvers av (tros)forskjeller og om hvordan de forhandler når de er uenige, danner utgangspunkt for mine drøftinger. Min hovedinteresse er imidlertid å undersøke hvilke betydninger kjønn kan ha i heteroseksuelle samlivsprosesser mer generelt. Prosessene og forhandlingene som drøftes knyttes til forskjeller og samliv i videre forstand, ikke kun til trosforskjeller. Denne boken kan derfor være av interesse for alle som er opptatt av hvordan heteroseksuelle parforhold etableres, opprettholdes og eventuelt oppløses.

Likheter oppfattes som nevnt som en fordel for pardannelser. Men på ett område oppfattes forskjell gjerne som en fordel, nemlig når det kommer til kjønn. Det er en utbredt forestilling at kvinner og menn er forskjellige fra hverandre, nærmest som to grunnleggende forskjellige typer mennesker. Disse antatte forskjellene forventes å være en ressurs for parringen, både med tanke på seksuell tiltrekning og partenes (antatt ulike) evner og kvalifikasjoner. Denne boken bygger altså på intervjuer med

3 Den 31.01.02. ble sentrale kristne ledere intervjuet om sine synspunkter på parforhold på tvers av tro eller religion i avisen *Vårt Land*. Med ett unntak var alle gjennomgående negative. Se også *Dagsavisen* 03.03.02 og 05.03.02 samt Røthing 2002: 19 og McGuire 1997: 63.

par som er dannet på tvers av to ulike typer forskjeller: Forskjeller knyttet til tro forventes å være et problem eller i det minste en utfordring, mens forskjeller knyttet til kjønn vanligvis tas for gitt som et positivt utgangspunkt for pardannelser.

Forestillinger om såkalte «naturlige» forskjeller mellom kvinner og menn bidrar blant annet til å holde ved like forestillingen om heteroseksuelle parforhold som «det normale» og homoseksuelle parforhold som «det unormale». Forestillinger om «naturlige» kjønnsforskjeller kan også bidra til at forskjeller mellom kvinners og menns livsbetingelser opprettholdes og reproduseres innen heteroseksuelle forhold. Det er en viktig målsetting i denne boken å problematisere forestillinger om kjønn og kjønnsforskjeller som ofte tas for gitt. På den måten ønsker jeg å bidra til å skape større handlingsrom for både menn og kvinner, i eller utenfor heteroseksuelle parforhold.

Prosesser og tematikk

Denne boken er blitt til over tid. Intervjuene som den bygger på, ble gjort på slutten av 1990-tallet. De var utgangspunkt for en doktoravhandling jeg leverte i juni 2002. I løpet av vinteren og våren 2004 har jeg omarbeidet avhandlingen til bok. Ulike perspektiver har satt sitt preg på arbeidet i løpet av disse årene. Her skal jeg kort skissere noen endringsprosesser og avklare bokens tematikk.

Jeg har min faglige bakgrunn fra teologi og religionssosiologi. Denne bakgrunnen har blant annet lært meg betydningen av fortolkning: Både bibeltekster og intervjuetkster representerer fortellerens fortolkninger som igjen skaper grunnlag for leserens egne fortolkninger. Gjennom religionssosiologien ble jeg dessuten kjent med Peter Berger og Thomas Luckmanns klassiker *The Social Construction of Reality* (1966). De to argumenterer her for at tilsynelatende objektive strukturer har sosial opprinnelse og drøfter blant annet tro og religion som sosialt skapte fenomener. Berger og Luckmann presenterer en konstruktivistisk tilnærming til ulike fenomener. Med det menes at de ser på den sosiale virkeligheten som noe som skapes og konstrueres gjennom menneskelige aktiviteter, ikke som noe gudegitt, forutbestemt eller «naturlig». Da jeg senere ble kjent med forskning omkring kjønn, ga dette perspektivet god mening. Kjønnforskere har i flere tiår framhevet at kjønn er et sosialt fenomen. Det er noe som skapes, fortolkes og blir til, det er ikke biologisk (forut)bestemt (jf. f.eks. Beauvoir 2000/1948).

Endringsprosessene som har pågått under arbeidet med avhandling og bok har

sammenheng med minst tre ting: analyser av intervjuene, nye teoretiske impulser og interesser samt personlige erfaringer. Disse tingene henger tett sammen. De teoriene jeg leser, vil for eksempel ha betydning både for hvordan jeg analyserer intervjuene og for hvordan jeg forstår og opplever ting i eget liv. På tilsvarende måte vil mine egne erfaringer ha betydning for både hvilke teorier jeg velger å støtte meg til og hvordan jeg tolker intervjuene.

Utgangspunktet mitt var informantenes fortellinger om sine parforhold på tvers av tro. Men gjennom analyser av intervjuene oppdaget jeg at informantene reflekterte over ganske allmenne temaer, som samlivsidealer, forhandlingsstrategier og betydninger av kjønn. Slike temaer er trolig aktuelle i mange typer parforhold. Jeg mener derfor at intervjuene gir grunnlag for å diskutere mer allmenne problemstillinger enn de jeg først hadde som utgangspunkt. Men mitt blikk for det allmenne henger også sammen med mine egne interesser. I løpet av tiden jeg arbeidet med avhandlingen fjernet jeg meg fra den tro og kirkelige tilknytning jeg hadde da jeg begynte. Hvis jeg skal definere min egen trosposisjon etter samme kriterier som informantenes, har min egen posisjon endret seg fra såkalt personlig kristen til såkalt ikke-kristen.

Jeg vil også framheve en annen sentral tematisk endring underveis. Da jeg begynte forskningsarbeidet, var jeg primært opptatt av kvinners situasjon i parforholdene. Jeg var på jakt etter tegn på mannlig dominans og kvinnelig underordning, og lurte på om kristne kvinner i større grad enn kristne menn risikerte å bli «mindre kristne» hvis de inngikk i heteroseksuelle parforhold med en som ikke delte deres tro. Jeg hadde lest at kvinner i heteroseksuelle parforhold har en tendens til å tilpasse egne gjøremål, aktiviteter og synspunkter mer til partnerens enn omvendt (Holmberg 1993). Dessuten at jenter i større grad enn gutter tilpasser vennskapsrelasjoner til kjæresteforhold, mens gutter i større grad tilpasser kjæresteforhold til vennskapsrelasjoner (Jamieson 1998: 96f). Selv hadde jeg intervjuet kristne kvinner i 20-årene som trodde kristne gutter tok det for gitt at en ikke-kristen (jente)kjæreste ville bli med dem på kristne arrangementer og etter hvert «bli» kristen. Kvinnene mente at de selv måtte passe seg: Kristne jenter risikerte å «falle fra» hvis de fant seg en såkalt ikke-kristen (gutte)kjæreste (Røthing 1998: 56 samt 2002: 19ff).

Senere i prosessen ble jeg mindre opptatt av å spørre etter mannlig påvirkning og kvinnelig tilpasning. Dette var og er riktignok fortsatt en relevant tematikk. Men jeg ble mer og mer oppmerksom på mangfoldet i informantenes fortellinger. Jeg ble opptatt av hvordan informantene på ulike måter la vekt på å framstille seg selv som vellykkede, likestilte aktører i parforholdsprosesser. Hva kunne deres fortellinger si om allmenne

idealer for senmoderne parforhold? Og hva kunne intervjuene fortelle om mangfold og flertydigheter i heteroseksuelle parforhold? Disse endringene i tematisk fokus har sammenheng med nye teoretiske impulser og interesser. Dessuten har egne erfaringer av kjønn og seksualitet som noe flertydig og fleksibelt, betydning for hvordan jeg leser informantenes fortellinger og hvilke teorier jeg støtter meg til. Jeg skal straks plassere meg selv i et teoretisk landskap og på den måten klargjøre de endringsprosessene jeg her viser til. Men la meg først avklare ytterligere en ting angående bokens tematikk.

Jeg har ovenfor skrevet at kjærlighet og seksuell tiltrekning spiller en stor rolle i senmoderne forestillinger om parforhold. Kjærlighet og tiltrekning er vanligvis avgjørende for om parforhold etableres, opprettholdes eller oppløses (jf. Giddens 1992). Det kan derfor synes merkelig å skrive en bok om parforhold uten at kjærlighet er et sentralt tema. Men boken tar utgangspunkt i intervjuer som handlet om trosrelaterte forskjeller og forhandlinger, ikke om betydninger av kjærlighet i parforholdene. Kjærlighet framstår heller ikke indirekte som et vesentlig tema i informantenes fortellinger. Ved noen anledninger trer kjærlighet riktignok fram, nærmest mellom linjene, som forklaring på hvorfor parforhold på tvers av forskjeller er mulig. Andre ganger framstår sviktende kjærlighet som implisitt forklaring på hvorfor parforholdet har slått sprekker. Hvis jeg hadde spurt informantene direkte om temaet kjærlighet, går jeg ut fra at jeg ville fått mange og utfyllende svar. Men denne boken handler altså om fortellinger om forskjeller og om hvordan disse fortellingene kan forstås. Målet er å identifisere idealer og tankemønstre knyttet til parforhold, kjønn og heteroseksualitet, og å fortolke informantenes fortellinger i sammenheng med disse idealene og tankemønstrene. Jeg drøfter hvorfor informantene forteller sine fortellinger slik de gjør, og hva vi kan lære om kjønn og heteroseksuelle parforhold gjennom deres fortellinger.

HVORFOR OG HVORDAN

Kjønn, parforhold og feministisk forskning

Heteroseksuelle parforhold er et nesten allestedsnærværende tema i vestlige samfunn. Reklame, filmer og avisartikler presenterer kontinuerlig bilder av hvordan kvinner og menn organiserer sine parforhold, eller hvordan de er forventet å gjøre det. Heteroseksualitet og forskjeller mellom kvinner og menn framstår i det store og hele som naturlig og selvsagt. Bøker av typen *Menn er fra Mars, kvinner er fra Venus* (Gray 1995) er blitt et nærmest allment referansepunkt. Slike bøker gir råd om hvordan kvinner og menn kan forstå hverandre og kommunisere selv om de etter sigende kommer fra hver sine planeter.

Mitt startpunkt for å reflektere omkring heteroseksuelle parforhold er det som kan kalles feministisk kjønnsforskning. Med det mener jeg forskning som på ulike måter fokuserer på kjønn og seksualitet og som ønsker å endre forhold som skaper forskjellige livsbetingelser for mennesker på grunn av deres kjønn og/eller seksualitet.¹ Dette innebærer at jeg ønsker å problematisere forestillinger om at heteroseksualitet og forskjeller mellom kvinner og menn er noe naturlig og selvsagt. Jeg kommer i fortsettelsen til å bruke betegnelsene kjønnsforskning, feministisk forskning og feministisk kjønnsforskning om hverandre.

Hvilke bilder tegner kjønnsforskning av heteroseksuelle parforhold? Hvilke forståelser av kjønn bygger forskningen på, og hvilke strategier har den foreslått for å skape endringer? Feministiske kjønnsforskere deler en forståelse av at kjønn er et sosialt og relasjonelt fenomen, det vil si noe som skapes og som tillegges forskjellige betydninger i ulike kontekster. Å omtale kjønnsforskning som et enhetlig fenomen er misvisende. Kjønnsforskning er nemlig et bredt og sammensatt felt.

1 Rase og klasse kan også inkluderes i definisjoner av feministisk forskning. Noen feminister fokuserer primært på kjønn og inkluderer ikke seksualitet i sin definisjon.

Hovedparten av feministisk forskning på parforhold har handlet om heteroseksuelle par med hvit, vestlig middelklassebakgrunn. Forskingen er i hovedsak blitt utført av (hvite, vestlige middelklasse-)kvinner, og kvinners situasjon og erfaringer har vært forskningens fokus. Forskningsresultatene har i stor grad framhevet hvordan mannlig dominans og kvinnelig underordning på ulike måter kommer til uttrykk også i parforhold som er basert på en prinsipiell likestillingsideologi.²

I skandinavisk sammenheng har den norske sosialpsykologen Hanne Haavind vært en vesentlig inspirasjonskilde for mange forskere som har ønsket å forstå hvilke prosesser som bidrar til å opprettholde mannlig dominans og kvinnelig underordning i heteroseksuelle parforhold i såkalte likestilte samfunn. I artikkelen «Makt og kjærlighet i ekteskapet» fra 1982 skriver Haavind følgende:

Det som i dag har størst sjanse for å bli vurdert som positiv femininitet er en underordning som framstår som noe annet, nemlig som valgt eller etterstrebet. [...] Kvinner kan gjøre alt, bare de gjør det relativt underordnet [sine] menn (s. 151). [...] Ekteskapet er en allianse for gjensidig bekreftelse av positiv femininitet og maskulinitet hos hverandre (s. 152). [...] Det er tydelig at kvinnene opplever at det er viktig for ekteskapet at de innretter seg, og at det er en slags betingelse at de har en opplevelse av at mannen gjør det samme. De behøver ikke innrette seg likt, bare begge gir inntrykk av at de har innrettet seg etter hverandre (s. 155).

Haavinds teori om «kvinner relative underordning» har inspirert mange, inkludert meg selv. Det samme gjelder for den svenske sosiologen Carin Holmberg. Hennes doktoravhandling *Det kallas kärlek* (1993) var en viktig tekst for meg da jeg begynte arbeidet med denne studien. Avhandlingen hennes bygger på intervjuer med ti heteroseksuelle par som selv mente de var likestilte. Holmbergs ambisjon var å «lokalisere hvordan, og med hvilke sosiale mekanismer, kvinners underordning og menns overordning konstitueres blant unge, barnløse,³ heteroseksuelle svenske par, og hvordan

2 Se Jamieson 1998 og Jackson 1999 for diskusjoner om internasjonal forskning på heteroseksuelle parforhold og for eksempel Thagaard 1996: 25ff for en oversikt over tilsvarende skandinavisk forskning.

3 Det var et vesentlig poeng for Holmberg at parene var barnløse. Andre forskere hadde antydnet at mannlig dominans og kvinnelig underordning i parforhold oppsto først når paret ble foreldre. Holmberg ville påvise at parrelasjonen var preget av kvinners underordning og menns overordning også før paret fikk barn (1993: 15).

de dermed bidrar til å opprettholde det svenske mannssamfunnet» (1993: 18, min oversettelse). Haavinds og Holmbergs analyser er viktige referansepunkter for flere av diskusjonene i denne boken.

Forskning som fokuserer på mannlig dominans og kvinnelig underordning i heteroseksuelle parforhold er imidlertid blitt utfordret fra flere hold. Disse utfordringene eller innvendingene er aktuelle innen kjønnsforskning i sin alminnelighet, men kan også knyttes spesifikt til forskning på parforhold.

Jeg vil peke på tre slike innvendinger. Den første gjelder hvem som forsker og hvem det forskes på. Kjønnsforskning domineres som nevnt av hvite, vestlige kvinner fra middelklassen, og forskningen er blitt kritisert for ikke å vie oppmerksomhet til andre typer forskjells kategorier enn kjønn. Den er også blitt kritisert for å overse menns perspektiver og fortolkninger. I dag er stadig flere kjønnsforskere opptatt av å kople kjønn sammen med både klasse, rase og seksuell orientering, og å synliggjøre menn som kjønnete aktører. Min studie har særlig to svake punkter når det gjelder hvem det forskes på. Det ene er at jeg kun intervjuet heteroseksuelle par som har forskjellig tro. På den måten kan denne teksten bidra til å opprettholde et generelt inntrykk av heteroseksualitet som «normalt» og homoseksualitet som «unormalt». Det andre er at jeg bare i begrenset grad har lest litteratur som fokuserer spesielt på menns perspektiver som kjønnete aktører. Det er derfor en fare for at jeg overser relevante tolkningsalternativer knyttet til de mannlige informantenes fortellinger og fortolkninger.

Den andre innvendingen gjelder forholdet mellom stabilitet og endring. Forskning som framhever hvordan mannlig dominans og kvinnelig underordning stadig reproduseres, det vil si som peker på det stabile ved maktforhold mellom kvinner og menn, er blitt kritisert for å framstille denne reproduksjonen som en «ubrytelig logikk». Det kan se ut som om «dersom kvinner vinner fram på ulike områder, vil de patriarkalske kreftene reorganiseres og ta kontroll på nye måter» (Ellingsæter 1999: 40, se også Martinsson 1997: 29ff). Forskning som fokuserer på stabilitet, kan altså overse unntak, mangfold, paradokser, flertydigheter og endringer i sine analyser av for eksempel heteroseksuelle parforhold. Det kan være misvisende å stille disse to perspektivene, fokus på stabilitet versus endring, opp som motsetninger. Svært mange forskere ønsker å drøfte begge deler og ikke minst nettopp forholdet mellom stabilitet og endring.⁴

Diskusjoner knyttet til forholdet mellom stabilitet og endring kan ses i sammenheng med to ulike feministiske endringsstrategier (jf. Mühleisen 2003: 13). Jeg vil illustrere dette ved å referere til min egen forskningsprosess. Da jeg begynte arbeidet med denne studien, var jeg, som nevnt, mest opptatt av perspektiver og analyser som

fokuserte på det stabile ved maktforhold mellom kvinner og menn. Enkelt sagt var jeg opptatt av at selv om det kan se ut som om kvinner og menn i dag er (nesten) likestilte, er mye fortsatt ved det gamle hvis vi går ting nærmere etter i sømmene. Jeg mente det var nødvendig å påvise mangel på likestilling og de prosessene som reproducerer mannlig dominans og kvinnelig underordning, for å kunne skape endring. Jeg tror fortsatt at dette er et vesentlig perspektiv for å endre undertrykkende forhold. Men jeg tror at det å framheve unntak, mangfold og paradokser i like stor grad kan bidra til å skape endring. Sagt på en annen måte: Gjennom å vise at det skjer endringer og at relasjoner mellom kvinner og menn kan ta form på andre måter enn det vi er vant med, kan nye endringer finne sted. Dessuten er det viktig å løfte fram at mennesker også formes av andre relasjonelle aspekter enn kjønn, som klasse og rase, og at heteroseksualitet ikke behøver å være en selvagt referanseramme. Det er nyttig å kunne ha to tanker i hodet samtidig: for eksempel kan det være nødvendig, i det minste av strategiske grunner, å anvende kategorier som kvinne og mann eller heteroseksuell og homoseksuell for å påpeke strukturelle maktforhold og diskriminering. Samtidig er det nødvendig å problematisere og utfordre kategorier som feministisk forskning tradisjonelt har tatt for gitt, for på den måten å synliggjøre og skape rom for mangfold og flertydigheter.⁵

Den tredje innvendingen mot forskning som først og fremst fokuserer på reproduksjon av mannlig dominans og kvinnelige underordning, handler om at denne forskningen i liten grad har problematisert kategorier som kvinne, mann, heterosek-

4 I skandinavisk sammenheng er både stabilitet og endring vesentlige temaer hos for eksempel Thagaard 1996, Martinsson 1997, Brandth og Kvande 2003 og Eriksson 2003. Eriksson drøfter spenningsforholdet mellom stabilitet og forandring eksplisitt i forbindelse med sitt begrep «normpendling» (2003: 356ff). Stabilitet og endring er sentrale temaer også i metodeboken *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*, redigert av Hanne Haavind (2000).

5 Medieviteren Wencke Mühleisen drøfter en lignende både-og-tilnærming i forbindelse med det hun omtaler som postmoderne feminisme. Mühleisen mener at postmoderne feminisme kan forstås som en invitasjon til å reflektere over feministiske posisjoner og de ulike posisjonenes styrker og svakheter. Postmoderne feminisme, eller «postfeminisme» som hun også kaller det, skal ikke forstås som uttrykk for at feminisme ikke lenger er relevant. Hensikten er snarere å kople postmoderne kritikk av modernismens binariteter, det vil si «kategoriske todelinger», sammen med «den tradisjonelle feminismens fokusering på kvinner som enhetlig gruppe med felles interesser» (2003: 15). Jeg tenker langs samme linjer som Mühleisen, selv om jeg i denne teksten ikke bruker uttrykkene postmoderne feminisme eller postfeminisme.

sualitet og homoseksualitet. Forskningen har i stor grad forutsatt heteroseksualitet som en naturliggjort ordning, framfor å problematisere heteroseksualitet som norm og kategori. Denne typen innvending har kommet fra forskere som er inspirert av dekonstruktivistiske eller poststrukturalistiske perspektiver, inkludert «skeiv teori» (queer theory). De ønsker nettopp å problematisere kategorier som oppfattes som gite eller «naturlige» og å utfordre det som til enhver tid oppfattes som norm (Jackson 1999: 195ff, Mühleisen 2004: 26). Et viktig mål er å vise at kategorier ikke er stabile og å bidra til å rokke ved, destabilisere, kategoriers innhold og mening. Ved å løfte fram fenomener eller praksiser som for eksempel bryter med det som ofte oppfattes som «naturlige» eller «riktige» uttrykk for kjønn og seksualitet, kan man oppnå å minne om kategoriers skrøpelighet generelt og å rokke ved hva spesifikke kategorier refererer til.⁶ Denne typen perspektiver har gjort meg stadig mer interessert i de fortellingene som ikke helt passer inn i et tradisjonelt over- og underordningsperspektiv. Ikke minst er jeg opptatt av å skape andre mulige forståelser av de fortellingene som ved første øyekast kan tolkes som uttrykk for over- eller underordning. Jeg søker å løfte fram flere mulige tolkninger av informantenes fortellinger. Dette kan knyttes til den ene av de to feministiske strategiene for å oppnå endring, som jeg nevnte ovenfor, nemlig den som framhever betydningen av å peke på unntak, mangfold, endringer og flertydigheter.

Jeg ønsker gjennom denne boken å bidra til å utfordre og destabilisere ulike bilder og kategorier som skaper vår tids forståelser av kjønn og seksualitet. Bokens bærebjelke, at kjønn og seksualitet ikke ligger fast men stadig blir til, kan i seg selv være en fremmed og utfordrende tilnærming for mange. Jeg tror det er en fordel for denne studien at tro og trosforskjeller ikke er et veletablert tema innen feministisk forskning på heteroseksuelle parforhold. Det gjør at informantenes svar kan bli mindre forutsigbare. Når det gjelder temaer som for eksempel arbeidsdeling i hjemmet, tidsbruk, omsorgsansvar for barn og forholdet mellom arbeid og familieliv, finnes det en rekke politisk korrekte svar og holdninger. Når det gjelder forhandlinger knyttet til forskjellige trosposisjoner, må informantene i noe større grad selv søke etter resonnementer og fortolkninger som gir mening. Men samtidig er informantene selvsagt begrenset av de språklige bilder og

6 For en gjennomgang av ulike dekonstruktivistiske perspektiver innen kjønnsforskning, se Järvinen 1998: 88–104. For en drøfting av hvordan henholdsvis tradisjonell feministisk teori og skeiv teori har problematisert heteroseksualitet som fenomen, se Jackson 1999: 159ff. Se Andersen 2003 for et eksempel på en ny kvalitativ studie som problematiserer heteroseksualitet som norm for dagens forståelser av parforhold.